

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

БАБІЙ Людмила Богданівна

УДК 82.09=111,,70/90”

**ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
В АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ
70-х – 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ**

10.01.06 – теорія літератури

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Тернопіль – 2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
ГРОМ'ЯК Роман Теодорович,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
завідувач кафедри теорії літератури
та порівняльного літературознавства.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
БОВСУНІВСЬКА Тетяна Володимирівна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
професор кафедри зарубіжної літератури;

кандидат філологічних наук, доцент
ГІРНЯК Мар'яна Олегівна,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, доцент кафедри
теорії літератури та порівняльного
літературознавства.

Захист відбудеться 13 лютого лютого 2009 р. о 14.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.053.02 при Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2).

Автореферат розіслано 12 січня 2009 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Б. Лановик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена предметом дослідження. Проблемою визначення художньої літератури переймається не одне покоління теоретиків і критиків, однак і досі немає якогось одного підходу чи методу, який вважався б найефективнішим. Кожна теоретична школа чи група, формулюючи свої принципи та завдання, не могла оминати це наріжне теоретичне питання, шукаючи свої шляхи, підходи. Навіть вивчаючи окремі художні твори, дослідники виходили на теоретичний рівень, намагаючись запропонувати стислу дефініцію або розгорнути визначення літератури. В контексті сьогоденних літературно-теоретичних пріоритетних напрямків доречно ще раз звернутися до осмислення та порівняти різні підходи до визначення художньої літератури, яке впливає на багато інших похідних питань у літературній критиці та теорії.

Простежуючи логіку проблеми дефініції художньої літератури в найширшому сенсі, звертаємося до праць американських та британських теоретиків 70-х – 90-х років ХХ століття у контексті американського та британського літературознавства. Учені-літературознавці підходять до цього питання з різних позицій, з переконаннями тієї чи іншої теоретичної школи. Особливістю періоду, який обираємо для дослідження, є те, що 70-ті – 90-ті роки ХХ століття у США та Великій Британії вирізняються боротьбою за першість багатьох теоретичних шкіл. Після тривалого панування нової критики (New Criticism) з Європи потужним потоком вливаються нові школи: семіотика, німецька рецептивна естетика, французький фемінізм, деконструктивізм, постколоніалізм. Школи-конкуренти повели суперечки за першість та дієвість саме їхніх методів і підходів, а також велися пошуки універсальної теорії. На літературознавчій арені присутні інтенціоналісти, антиінтенціоналісти, ізоляціоналісти (формалісти) та їх опоненти. Ми не ставимо собі за мету досліджувати кожную школу чи підхід, їхні основні постаті та теоретичні положення. Натомість, робимо спробу виділити ті аспекти, що стосуються теми нашого дослідження, окреслити важливі моменти та особливості цього відтинку часу, контроверсійні погляди та з'ясувати недоліки і переваги кожного з них. Концепція літератури як своєрідної дискурсивної практики розглядається не ізольовано, а в річищі домінуючих напрямів.

Осмислення логіки проблеми дефініції художньої літератури, пов'язаної з розумінням її сутності в американському літературознавстві 70-х – 90-х років, є передумовою вивчення основних шкіл та напрямків західного літературознавства, яке навіть імпліцитно зумовлювало пріоритети в науці про літературу в колишньому СРСР, у тому числі і в Україні. Йдемо від ізоляціонізму нових критиків (В. Вімсетт, М. Бердслі, Дж. Ренсом, К. Брукс) через інтенціоналістів (Е. Д. Гірш), критику читацького відгуку (С. Фіш) до культуральних підходів, апологети яких потужно представлені на континенті (Р. Вільямс, Т. Іглтон, Е. Істхоуп). Експонуючи ці теорії, виявляємо динаміку досліджень, зміни акцентів у теоретико-літературних працях за порівняно невеликий історичний період. Простежується поступовий рух від зосередженості на тексті,

інтенціях автора, реакціях та відгуках читача до культурального середовища та його впливів на твори, їх продукування та сприйняття. Вважаємо, що у часовому вимірі ці теорії не зникали безслідно, даючи простір новим, а, бувало, розвивалися та функціонували приблизно в один період, часто вели тривалі суперечки за першість.

Зв'язок роботи з навчальними програмами, планами, темами. Дисертація виконувалася на кафедрі теорії літератури та порівняльного літературознавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в руслі комплексної теми „Проблеми рецептивної поезики, наратології і трансляторики в українсько-зарубіжних літературних зв'язках” (номер державної реєстрації 0105U000748).

Об'єкт дослідження – праці американських та британських теоретиків, створені в 70-х – 90-х роках ХХ століття у контексті американського та британського літературознавства: С. Равалія, Т. Іглтона, Дж. Каллера, Дж. Елліса, Р. Фаулера, П. Віддовсона.

Предмет дослідження – логіка осмислення проблеми суті і визначення художньої літератури як мистецтва слова.

Мета роботи – виокремити основні підходи до визначення літератури в англо-американському літературознавстві 70-х – 90-х років ХХ століття в руслі домінуючих теоретико-критичних шкіл.

Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

– проаналізувати теоретико-естетичне підґрунтя сучасних ізоляціоністських підходів до визначення художньої літератури;

– узагальнити основні тенденції трактування понять „цінності” та „літературності” як традиційно визначальних компонентів художнього твору;

– дослідити історико-теоретичний контекст вищезазначеного періоду крізь призму літературно-критичних шкіл;

– з'ясувати доцільність пошуку сутнісних ознак літературних творів;

– виділити основні підходи до визначення художньої літератури в працях англо-американських теоретиків 70-х – 90-х років ХХ століття.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концепції зарубіжних і українських філософів: Т. Андрущенко, М. Бердслі, К. Вілбера, Е. Гуссерля, І. Канта, М. Фуко; теоретиків літератури та культури: Р. Барта, Г. Блума, Т. Бовсунівської, Р. Веллека, В. Вімсетта, Е. Гірша, Р. Гром'яка, В. Емпсона, Т. Іглтона, Е. Істхоупа, О. Козлова, А. Компаньйона, М. Лановик, В. Лейча, М. Моклиці, С. Равалія, Б. Сміт, С. Фіша, Р. Якобсона. У дисертації проаналізовані праці тих дослідників, які вивчали проблему визначення літератури: П. Віддовсона, Р. Вільямса, Дж. Елліса, Т. Іглтона, Дж. Каллера, К. Куїна, Р. Омана, С. Равалія, А. Фаулера, Р. Фаулера.

Наукова новизна зумовлюється тим, що вперше в українському літературознавстві зроблена

спроба ввести в активний науковий обіг концепції відомих зарубіжних теоретиків. Концепт літератури осмислений крізь призму домінуючих критичних шкіл означеного періоду. Праці, на яких зосереджена головна увага у дослідженні, не перекладалися українською мовою і мало висвітлені в україномовних джерелах.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні актуальних питань літературної критики та теорії, пов'язаних з функціонуванням літературознавчих концептів під час зміни парадигм.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дисертації можуть бути використані у подальших дослідженнях сучасних літературно-критичних підходів і шкіл; у підготовці спецкурсів та спецсемініарів для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження здійснювалася у формі доповідей на наукових конференціях різних рівнів: міжнародних – „Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи” (Тернопіль, 2006); всеукраїнських – „Молодь, освіта, наука, культура і національна свідомість” (Київ, 2005), „Проблеми современного зарубежного литературоведения и искусствознания” (Севастополь, 2005), „Література в контексті кризової доби” (Чернівці, 2005), „Літературна герменевтика та рецептивна теорія” (Чернівці, 2006); на II, III, та IV етапах міжвузівського наукового семінару „Терміносистема слов'янського літературознавства” (Луцьк, 2005; Тернопіль, 2005; Житомир, 2006), „Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології” (Тернопіль, 2008), а також на щорічних науково-методичних конференціях викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, на науково-методичних семінарах міжкафедральної наукової лабораторії. Дисертація обговорена і рекомендована до захисту на засіданні кафедри теорії літератури та порівняльного літературознавства ТНПУ імені Володимира Гнатюка 14 травня 2008 року (протокол № 11).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 6 статей у фахових виданнях, посібник для студентів, розділ колективної монографії.

Структура і зміст роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що нараховує 250 позицій, 150 з яких – іншомовні. Загальний обсяг – 179 сторінок друкованого тексту. Основний текст становить 158 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтована актуальність теми; визначені об'єкт та предмет дослідження; сформульовані мета і завдання роботи; названі методи дослідження; зазначено про зв'язок роботи з кафедральною тематикою; окреслена наукова новизна дослідження; з'ясоване теоретико-прикладне значення дисертації та подані відомості про апробацію її основних положень.

У **першому розділі** – „Філософсько-естетичні основи теоретико-літературних досліджень” – обґрунтовується філософсько-естетичне підґрунтя визначення художньої

літератури. Простежується відгомін естетичних поглядів І. Канта у літературознавстві ХХ століття. Аналізуються зміни у функціонуванні понять „літературність”, „цінність”. Аргументується застосування метакритичного способу дослідження питань літературної критики та теорії.

У підрозділі 1.1. – „**Естетика І. Канта як джерело впливу на формалістичні теоретико-літературні дослідження ХХ століття**” – проаналізовано основні положення кантівської естетики та їх відгомін у сучасній критиці. Багато критиків заявляють про відхід від кантівського впливу на естетику, особливо естетику ХХ століття, однак, неможливо не помітити зв'язку багатьох сучасних позицій з його естетичною теорією. І. Кант справляв значний вплив на розвиток естетичних теорій філософів-ідеалістів, а пізніше – на одну з найпотужніших критичних течій ХХ століття – нову критику (New Criticism). Багато науковців погоджуються, що історію сучасної критики з часів І. Канта можна розглядати як низку відгуків на доктрину естетичної автономії: більшість критичних теорій або приймають, або відкидають, або асимілюють цю доктрину. Основні принципи сучасної естетики, які розглядають мистецтво як автономне, естетичне ставлення як відокремлене споглядання, естетичну насолоду як незацікавлену, у суті своїй кантівські.

У підрозділі 1.2. – „**Поняття „літературність”. Функціонування при зміні парадигм**” – узагальнено основні тенденції трактування поняття „літературності” як традиційно визначального компоненту художнього твору. В означений період не лише широко впроваджувалися нові методики, а й трансформувалося багато теоретичних концепцій. Простеживши динаміку розвитку та функціонування поняття літературності при зміні парадигм із структуралістської через постструктуралістську на постмодерну, ми виявили тривалі зміни у позиціонуванні цього концепту. Формалісти тлумачили літературність як іманентну властивість художніх творів, вважаючи, що лінгвостилістичні ознаки мали б відрізнити літературу від нелітератури. Однак формалістичне розмежування між мовою звичайною (повсякденною) і мовою літератури, яка актуалізувала та очужувала значення, почало активно проблематизуватися. Дослідження нелітературних або не високохудожніх текстів виявили, що в них застосовуються ті ж конвенції та коди, що і в художніх творах. Ретельна структурованість, добра організованість матеріалу чи римований виклад виявилися ознаками не лише художніх творів чи поезії, а й реклами, політичних закликів чи пропаганди. Розширення сфер зацікавлення літературознавства, популяризація міждисциплінарних зв'язків нівелювало межі література / нелітература, художнє / нехудожнє, мистецтво / немистецтво. Диференціацію сутнісних ознак літератури на мовному рівні проблематизували, вважаючи недостатньою і неповною. Тому в працях сучасних дослідників Дж. Каллера, П. Віддовсона, А. Фаулера літературність розглядається лише як одна з низки диференційних властивостей художнього твору. С. Фіш у 80-х роках ХХ століття акцентував

історичність поняття літературності, заперечуючи його незмінність. А Т. Іглтон взагалі запропонував її не виокремлювати, а натомість зосереджуватися на інших аспектах дослідження. Однак сміливі авангардові проекти не змогли заперечити чи применшити вагу вартісних художніх творів, випробуваних часом і географічними кордонами.

У підрозділі 1.3. – „Аксіологічні виміри літератури: стабільність чи релятивізм?” – аналізується концепт „цінності”, його функціонування та смислове навантаження. Зміщення уваги дослідників із внутрішніх чинників, своєрідне „розкриття” твору до зовнішніх, позалітературних впливів, призвело до переосмислення концепту цінності як одного з ключових при визначенні мистецької вартості творів. Літературна цінність – поняття, яке традиційно розглядалося як внутрішньо притаманне творові, змінювало не лише місце, а й спосіб існування. З приводу іманентності і стабільності активно полемізували постмодерні дослідники. Б. Г. Сміт узалежнює її від динаміки економічної системи та суспільних процесів, надає їй крайньої релятивності.

Т. Іглтон основну увагу фокусує на суспільно-політичних чинниках, виявляючи тим самим залежність цінності творів від панівної ідеології (в чому могли переконатися ті, хто жив у часи радянської ідеології, де канонізованою була лише схвалена режимом література). Р. Оман розглядав твір у системі реляцій з критиками, авторитетними критичними оглядами, видавцями, промоутерами. Доступ до читачів, на його думку, визначався інституціями. Твір таким чином перетворився на одиницю в комерційно-маркетингових відносинах.

Р. Вільямс був одним із тих, хто оголосив літературну цінність інституційною формальністю. У працях прихильників культуральних досліджень такі тенденції трактування цінності домінували. Це, безумовно, зміщувало увагу з твору як такого та його внутрішніх ознак. Позиції Б. Г. Сміт, Р. Омана виявили домінантні тенденції літературознавства 70-х – 90-х років ХХ століття. Апологети, яких Г. Блум іронічно трактує „школою ресентименту”, проблематизують стабільність, іманентність, об’єктивність цінності, акцентуючи, натомість, її релятивність, залежність від ідеології, політики, економіки. Так оцінюється і канон літературних творів, межі якого намагаються розширити за рахунок творів „знехтуваних” меншин – гендерних, етнічних, сексуальних.

У підрозділі 1.4. – „Метакритичний спосіб дослідження проблем літературної критики та теорії” – виявлено особливості зміщення акцентів дослідження з теорії і критики на метакритику. Застосування метакритичного способу у літературній теорії та критиці аналізують американські дослідники К. Бйорк, В. Бут, В. Лейч, С. Раваль. Сама концепція метакритики не нова, однак С. Раваль намагається її застосовувати практично і не лише як філософську естетику, а й як прагматично нейтральну структуру, яка не пропонує і не захищає якоїсь певної теорії, а намагається продемонструвати механізм її роботи, зрозуміти підґрунтя літературної концепції. Такий спосіб дослідження став своєрідним дороговказом у множині теоретичних концепцій.

Послугуючись методами аналітичної філософії, метакритичний аналіз може сприяти висвітленню структури міркування, з допомогою якої різні критичні концепції експонують і захищають логіку власних позицій.

Аналіз механізму дії теорій, а не вишукування „істинних” чи хибних положень створює можливість для всебічного, різноаспектного вивчення концептів літературознавства, зокрема проблеми визначення художньої літератури. Останню чверть ХХ століття можна назвати часом розквіту метакритики. Багато дослідників у своїх працях критично переосмислювали доробок інших теоретиків у світлі нових парадигм. Такий спосіб дослідження літературознавчих проблем широко використовується в навчальних програмах американських коледжів та університетів, під час вивчення курсів літератури, критики, у міждисциплінарних зв'язках.

У другому розділі – „Історико-теоретичний контекст проблеми визначення літератури” – аналізується історико-теоретичний контекст підходів до трактування літератури. Кожна дефініція, як і концепція, не існують самі собою, вони формувалися як наслідок теоретичних поглядів та переконань авторів, які виходили на ширший теоретико-літературний і культуральний контексти. Тому необхідно простежувати витоки будь-якого визначення, тієї чи іншої пропозиції. Увага акцентується на історико-літературному аспекті, беручи до уваги тогочасний стан літературознавства. В історії науки про літературу виділено чимало різноманітних підходів до літературного твору. Залежно від школи, течії, напряму чи навіть панівної ідеології відрізнялося трактування твору: „закритий” чи „відкритий”; предмет лінгвістичного аналізу чи привід для відгуків, які формуються в читачів; одиниця в культурологічних дослідженнях чи незалежне ні від чого явище. На переконання В. Галлі, такі поняття, як „література” чи „критика” „у суті своїй суперечливі”¹ – своєрідний логічний конструкт, доказом чого є поширення і побутування багатьох підходів та нескінченність дискусій щодо визначення художньої літератури.

У підрозділі 2.1. – „Гетерогенні теоретичні напрямки як показник різних підходів до визначення та інтерпретації художньої літератури” – ми зупинилися на кількох основних аспектах, які кардинально протилежно тлумачили апологети різних шкіл, це – автономне існування літературного твору, значення авторської інтенції та роль читачів під час інтерпретації художнього твору. Зазначені позиції виявляють гетерогенність підходів до інтерпретації художнього твору. Ставлячи в центр дослідження різнотипні аспекти, виразники цих поглядів виявляють багатогранність концепції літератури. Структуру другого розділу визначила теорія романтичної поезії М. Абрамса. Компоненти, які лежать в її основі – текст, автор, світ, читач, – стали визначальними для численних позицій в англо-американському теоретичному контексті. Простежуючи зміну акцентів у діахронному зрізі, ми виявили зміщення уваги науковців з тексту

¹ Gallie W. B. Essentially Contested Concepts / W. B. Gallie // Philosophy and the Historical Understanding. – [2nd. ed]. – New York: Schocken, 1968. – P. 175.

на автора і на читача. Ті чинники, від яких намагалися відмежувати літературу нові критики на початку та в середині ХХ століття, стали з часом домінувати в теоретико-літературних дослідженнях.

У пункті 2.1.1. – „Трактування літературного твору як автономного явища” – окреслено спроби інтерпретувати літературні твори як *автономні* явища. Найбільший вплив на розвиток американського літературознавства, особливо на його прикладний аспект, справляла нова критика. Беремо для дослідження ті її концепції, які пов’язані з інтерпретацією літератури як автономного явища, та простежуємо відгуки на них.

Теорії, орієнтовані на твір, представлені адептами нової критики (New Criticism), основні положення якої обґрунтовані в працях В. Вімсетта, М. Бердслі, К. Брукса, Дж. Ренсома. Для апологетів нової критики очевидним було існування поезії як позачасової сутності. Нові критики не розглядали літературу як імітацію життя; для них твори формували свою реальність, перетворюючи та впорядковуючи враження читачів. Негативне трактування авторської інтенції („інтенційна омана”), вражень читачів („афективна омана”), біографії автора та інших позалітературних чинників стали їхніми програмними твердженнями. Найбільше значення для них мав безпосередньо текст, його органічність, багатозначність, напруга, послідовність, тобто внутрішні чинники. Захищаючи літературу від „зовнішніх вторгнень” – біографізму письменників, психологічних якостей митця, соціо-історичного та культурного контекстів, вони намагалися ізолювати твір від усього, що, за їхнім переконанням, не стосувалося твору як такого. Цілком очевидно, якщо йдеться про формальні властивості творів, пошуки багатозначностей (В. Емпсон), „афективної омани” (В. Вімсетт, М. Бердслі), внутрішню та зовнішню критику (Р. Веллек), „пильне (близьке) прочитання” (Дж. Ренсом), мову твору та звичайну мову, то такі дослідження проводяться з позицій нової критики.

Увага до засадничих положень нової критики у цьому дослідженні зумовлена передовсім важливістю осмислення історичного тла, на якому формувалися підходи до визначення літератури в останній чверті ХХ століття. Це також дає змогу простежити, яких змін і критики зазнавали позиції апологетів автономії літературного твору в кінці ХХ століття.

У другій половині ХХ століття, особливо в останній чверті, здавалося б непохитні позиції нової критики та прихильників автономності мистецтва зазнали чималих критичних нападок. Враженнєвість, суб’єктивізм, релятивізм, історичність стали провідними аспектами у критиці читацького відгуку, культуральних дослідженнях, новому історизмі. Змінюється і ставлення теоретиків до інтенції автора та його ролі у формуванні значення твору.

У пункті 2.1.2. – „Пошук нових шляхів визначення літератури: принцип достовірної та об’єктивної інтерпретації” – осмислено позицію Е. Д. Гірша щодо ролі авторської інтенції під час інтерпретації художнього твору. Один і той же твір уможлилював різні прочитання, що не

лише не сприяло пошуку об'єктивного значення, а, навпаки, його диверсифікувало. Тому позиції нових критиків активно полемізувалися. Пошук та обстоювання авторської інтенції привели Е. Д. Гірша до розмежування незмінного значення, закладеного автором, і мінливого смислу твору. Саме авторське значення мало бути метою пошуків інтерпретаторів, що мало б забезпечити його об'єктивність. Праця Е. Д. Гірша „Точність інтерпретації” (1967) була реакцією на ізоляціоністські погляди нових критиків і „пильне прочитання”. У цілому автор приймав ці позиції, критикуючи невміння пояснювати визначення хибного і слушного прочитання.

Головною метою інтерпретації Е. Д. Гірш уважав відтворення авторської інтенції як джерела значення. Розуміння (і таким чином, інтерпретація у звичному сенсі цього слова), вважає він, логічно і психологічно передують критиці, оскільки адекватно оцінити текст можна лише зрозумівши його. Щоби бути об'єктивною, критика мала б ґрунтуватися на об'єктивній інтерпретації. Для Е. Д. Гірша критика та інтерпретація ґрунтуються на двох різних „об'єктах”. Об'єктом інтерпретації є текстуальне значення (значення тексту). Об'єкт критики – значення як частина ширшого контексту, який впливає на щось інше. Такий об'єкт Е. Д. Гірш називає смислом тексту.

Е.Д. Гірш обстоює позицію, що авторське значення репрезентоване його текстом, а тому незмінне та відтворюване. Проблема полягає в тому, щоб показати, що хоча текстуальне значення детерміноване психічними актами автора й усвідомлене читачем, та його все ж не слід ототожнювати з чинністю психіки автора або читача як такими. На думку Е.Д. Гірша, природно говорити не про те, що промовляє текст, а про те, що має на увазі автор. Перший рівень критики – рівень розуміння. У цьому аспекті Е.Д. Гірш солідарний з антиінтенціоналістами, які відмежовували асоціації автора від вербального значення. За Ф. Лентріккія, „на противагу новокритичній традиції в англо-американській критиці, яка ґрунтується на дуалізмі між органічним дискурсом поезії і референтною формою всіх інших способів, Е.Д. Гірш утвердив сутнісну онтологічну гомогенність усіх форм письма”².

У пункті 2.1.3. – **„Критика читацького відгуку: від тексту до читача”** – простежено зміщення уваги дослідників з тексту, автора на читача, з продукту на процес, яке привело до поширення положень критики читацького відгуку, чи, по-іншому, орієнтованої-на-читача критики, відкриваючи нові проєкції дослідження. Коріння „Америка-ського різновиду рецептивної естетики” знаходилися в Європі. Оскільки нас передусім цікавив американський контекст, для дослідження обрано теоретичну позицію С. Фіша, його концепцію „інтерпретаційних спільнот”. „Афективна омана” нових критиків видозмінилася на „афективну стилістику”, творцем якої називають С. Фіша. Він наділяє небаченою до того у літературній критиці владою читачів і критиків. Трактуючи інтерпретацію не мистецтвом пояснення, а мистецтвом творення, С. Фіш

² Lentricchia F. After the New Criticism / Frank Lentricchia. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – P. 259.

робить літературну критику центром літературної діяльності. Для нього критик – не слуга тексту, йому відводиться активна роль.

С. Фіш обстоював позицію, що об'єктом критичного дослідження має бути не статична форма надрукованої сторінки, а „форма, що розгортається у процесі актуалізації”³. С. Фіш твердив, що література – конвенційна категорія, бо лише спільнота вирішує, що вважатиметься літературою. Будь-який текст має певні властивості і в багатьох мовних відтинках можна відшукати суто літературні ознаки. Не література, переконаний він, виявляє певні формальні властивості, які привертають до себе увагу, а навпаки, звертання уваги на те, що визнається як література – результат появи гідних уваги ознак, про які наперед знають, що вони літературні.

У *підрозділі 2.2.* – „Інтегральна теорія мистецтва та літератури: сучасні тенденції теоретико-літературних досліджень” – виокремлено гетерогенні підходи до визначення художньої літератури у 70-х -90-х роках ХХ століття. У діахронному зрізі акцентуються домінуючі тенденції розвитку не лише однієї проблеми, а й ширший культурно-літературний контекст.

Якщо початок 70-х правомірно називають періодом теоретичних баталій та тривалих суперечок між теоретичними школами за першість у літературно-критичних дослідженнях, то під кінець 90-х у теоретичних працях і публікаціях простежуються спроби прийти до якогось спільного знаменника у пошуках суті, природи та онтологічного статусу мистецтва взагалі та літератури зокрема. На кінець 90-х років „угамувалися пристрасті й взаємні гострі нападки прибічників різних теоретичних та методологічних парадигм”⁴. І тут уже не йдеться про „слабкий” плюралізм, який дає право всім презентувати свої погляди та переконання, які існують чи всезагальний релятивізм, який проблематизує можливість існування сутності взагалі, вважаючи будь-яку цінність відносною (Б. Г. Сміт). Існують спроби творення інтегральної теорії мистецтва та літератури. Намагаючись прийти до спільного знаменника й охопити теоретико-критичну різноманітність усіх наук, філософ-теоретик К. Вілбер запропонував інтегральну теорію мистецтва, яку застосовуємо для узагальнення теоретико-літературних підходів. Для інтерпретації літератури та мистецтва К. Вілбер використав теорію холонів для позначення контекстів, які є частиною інших цілісних контекстів. Поставивши в основу ті ж чинники, що і М. Абрамс, він по-своєму видозмінив його теорію. Первинним холоном він потрактував задум творця (автора), а з ним тісно пов'язані холони твору, читача / глядача, фонові холони (навколишнє середовище і світ). Пропонований аналіз виявив, що вибір теоретичної перспективи змінює спосіб прочитання твору і, навпаки, інші способи прочитання відкривають нові теоретичні горизонти. „Інтегральна теорія

³ Fish S. Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities / Stanley Fish. – Cambridge, Mass. : Harvard University Press, 1980. – P.2.

⁴ Фізер І. М. Американське літературознавство: Іст.- критич. нарис / Іван Фізер. – К. : Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – С. 100.

мистецтва та літературної інтерпретації – є багатовимірним аналізом різноманітних контекстів, в яких і через які мистецтво існує і звертається до нас: через митця, твір, читача чи світ. Відмова від пріоритету єдиного контексту спонукає читачів бути постійно відкритими для постійного оновлення горизонтів, які в процесі розширюють власні горизонти, звільняючи від обмежень улюбленої ідеології та ізольованих самостей”⁵.

У третьому розділі – „Дефініції художньої літератури: критичний аналіз” – обґрунтовано загальні особливості теоретико-критичних позицій в обраній нами період, який позначений і суспільно-політичними, і теоретико-методологічними змінами. Нові методики дослідження в гуманітарних науках у цілому, і в літературознавстві зокрема, стали наслідком упровадження та здобуття популярності новими теоретичними школами. До 60-х років у літературознавчих дослідженнях йшлося здебільшого про формалістично-ізоляціоністські підходи: російський формалізм, нову критику, структуралізм.

Починаючи з кінця шістдесятих, теоретичну арену поступово заповнювали нові школи та напрями: деконструктивізм, критика читацького відгуку, фемінізм, культуральні дослідження, новий історизм, антиколоніалізм та інші. Теорія розвивається, якщо для неї є родючий ґрунт і зручний момент для сприйняття та поширення певних ідей. 60-ті – 70-ті роки ХХ століття були цим періодом. Епоха постмодернізму стала сприятливою для різноаспектних ідей. Трансформація та переоцінювання активно втручалися в літературознавчі студії. Основні позиції в працях означеного періоду, без сумніву, позначені впливом історико-теоретичного контексту, в якому вони створювалися. Головні прагнення пов’язані з можливістю визначення сутнісних ознак літератури, з’ясування розбіжностей між літературою і Літературою, літературою і нелітературою, пріоритетних методів дослідження.

У підрозділі 3.1.– „Спільні ознаки та сутність художньої літератури: чи потрібно їх шукати і чи можна їх знайти?” – осмислюється пошук сутнісних ознак літератури в другій половині ХХ століття, який привів до іншого окреслення цього питання. Акцентуємо зміни у способах теоретизування. Теоретики-антиесенціалісти заперечували можливість існування сутності мистецтва чи літератури, пропонуючи, натомість, шукати інші підходи, нові логічні структури.

У пункті 3.1.1. – „Спроби застосування нових логічних структур при визначенні художньої літератури” – аналізуються концепції теоретиків, які пропонували власний пошук диференційних ознак літератури. Дж. Елліс спонукав шукати не спільні ознаки літератури, а „відповідні обставини для вживання слова й ознаки тих обставин, які визначають вживання цих слів”. Він запропонував нову тактику дослідження: дивитися на маргінес категорії, а не в центр, де зазвичай зосереджені типові та несуперечливі зв’язки. Це, на його думку, допоможе визначити ті

⁵ Вилбер К. Око духа: Інтегральне видіння для слегка свихнувшегося мира / Кен Уилбер [пер. с англ. В. Самойлова; под ред. А. Киселева]. – М: АСТ, 2002. – С. 25.

фактори, які викликають сумнів у мовців, і з їх допомогою вивести принципи, згідно з якими приклади увіходять чи не входять до категорії. Вивчення суперечливих, часто знехтуваних „країв” згаданої категорії дасть більше, ніж дослідження її центру.

С. Раваль, Р. Фаулер доводять, що визначення літератури залежить від критичного принципу, з позицій якого здійснюється теоретизування. Для подолання суперечок про пріоритетні методи чи способи визначення художньої літератури С. Раваль запропонував метод багатьох критеріїв, кожен з яких буде достатнім, але не невід’ємним чи необхідним.

Дж. Елліс критикував і вважав перешкодою на шляху до прогресу референтну теорію значення, яка, на його думку, все ще лежить в основі більшості теоретизувань про літературу. Він пропонує нову логічну структуру: шукати вирішення не у *відповідях* на певне запитання (у нашому випадку „Що таке література?”), а у самій *формі* запитання, оскільки дуже часто, на думку Дж. Елліса, ті передумови, на яких базується питання, стоять на заваді його розумінню. Визначення, як стверджує Дж. Елліс, – це *пояснення* слова, а не перелік фактів, які подають певну інформацію про якусь річ. Тому не варто починати визначення з пошуку спільних ознак категорії. З огляду на те, що в різні історичні періоди, в центрі дослідження були різні аспекти та підходи до літератури, її завдань, функцій, намагаємося показати, що література залежить від теоретичної позиції її дослідників, історичної епохи, традиції, періоду.

У середовищі антиесенціалістів поширюється концепція „родової схожості” Л. Вітгенштайна для класифікації термінів, які не мають єдиної спільної властивості. Таким чином літературні твори об’єднуюватиме не сутність чи спільні ознаки, а певні моделі подібності – „родової схожості”.

У пункті 3.1.2. – „**Література як враження і досвід: спроба віднайти спільні ознаки між літературними творами**” – досліджується концепція К. Куїна, який акцентував розбіжність між літературними та нелітературними текстами, шукав *особливі* аспекти вживання слів. Спільним фактором (між поганими і хорошими творами, поезією, романами чи драмою) К. Куїн вважав те, що всі вони пов’язані із враженнями чи досвідом автора від світу, і саме це відрізняє художні твори від інших мовних відтінків. Якою б не була їхня форма чи структура, як би вони між собою не відрізнялися, їх щось об’єднує: вони функціонують особливим чином, формуючи літературний досвід, враження у читачів. К. Куїн поділяє думку Дж. Каллера та Г. Блума про те, що не можна створити цілком оригінальний текст, оскільки всі літературні твори – це баланс між очікуваним, конвенційним (конвенційні літературні форми, переважаючі конвенції у суспільстві) вираженням чи утвердженням індивідуальності. Справжня творчість, вважає К. Куїн, вимагає опору конвенціям, виклику, провокації, запрошення прийняти нове, дивне, бентежливе, що не хоче пристосовуватися, і не бажає бути відкинутим. Для Г. Блума – це ще й „сильне письмо”⁶, здатне

⁶ Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / Гарольд Блум [пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа]. – К.: Факт, 2007. – С. 17.

увірватися в традицію та розштовхати її із середини. Вірш чи роман, на думку К. Куїна, хорошим робить сукупність його впливу, якість літературного досвіду (враження), яке вони пропонують. Для Г. Блума, вартісність твору визначається його невечерпністю, бажанням не просто читати, а перечитувати його.

К. Куїн вважав, що можна і слід шукати розбіжності між літературними і нелітературними творами. Незважаючи на переважаючі негативні підходи до цього питання в працях відомих науковців останньої чверті ХХ століття (Дж. Елліс, Р. Фаулер, Т. Іглтон, Дж. Каллер), він намагався окреслити те, що відрізняє літературний твір від нелітературного, звертаючи багато уваги на взаємодію між досвідом автора та враженнями читачів-реципієнтів. Хоча він не говорить про сутність художньої літератури, однак шукає, бачить її в природі літературного досвіду, враження, акцентуючи, таким чином, тісний зв'язок між автором і читачем.

У підрозділі 3.2. – „Домінуючі тенденції в теорії літератури кінця ХХ століття” – експлікуються основні аспекти теоретико-літературних досліджень зазначеного періоду. Особливість цього відтинку часу вичерпно окреслив Дж. Каллер, який зазначив, що „у 80-х – 90-х роках критики зосередилися на рефлексіях про літературу як про історичну та ідеологічну категорію, на її соціальних і політичних функціях, не фокусуючи уваги на розбіжностях між літературними і нелітературними творами, як це досі було”⁷. Тобто, він зазначає, що змінюються пріоритети дослідження літератури, з'являються нові сфери зацікавлення.

У пункті 3.2.1. – „Література в контексті культури: вплив позалітературних чинників” – у руслі домінуючих тенденцій в теоретико-критичних дослідженнях, акцентуємо значну увагу теоретиків-літературознавців не лише до вузько літературних, а й до широкого кола питань. Бралися до уваги праці з антропології, історії мистецтва, гендерних студій, лінгвістики, філософії, політичної теорії, соціології, психоаналізу. Такі дослідження, на думку багатьох літературознавців (Дж. Каллер, Т. Іглтон, Е. Істхоуп, Р. Вільямс), пропонують нові, альтернативні пояснення літературних і культуральних питань, змушують по-іншому поглянути на традиційні загально визнані об'єкти, методи їх дослідження взагалі і на підходи до визначення літератури зокрема.

Дж. Каллер пропонує шукати не розпізнавальні властивості поняття, а *критерії* вживання цього поняття в різних соціальних групах; брати до уваги не сутність чи формальні ознаки, а історичні, соціологічні чи психологічні фактори. Одна з ознак, яка відрізняє літературні твори від інших наративів, на його думку, – те, що вони проходять процес відбору. Критики, видавці та інші фахівці їх оцінюють, а читачі вже вимагають готової, виокремленої кимсь продукції, що має певну мистецьку вартість. Важливе значення має і контекст, який визначає літературу: читачі натрапляють на неї у збірках поезій, журналах, бібліотеках, спеціалізованих магазинах. Отже, для

⁷ Culler J. *Literary Theory: A Very Short Introduction* / Jonathan Culler. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – P. 33.

пізнання природи твору можна вивчати його внутрішні чинники: будову, враховувати метричний розмір, мову, стиль, жанр, значення, персонажів, літературність, фікційність; виходити на ширший контекст і досліджувати позатекстові аспекти: життя автора (біографічні дані), його інтенцію, історико-культурне середовище, зв'язки з іншими творами (походження, впливи). Всі ці складники взаємодоповнюють. Вони збагачують розуміння твору, відкриваючи його нові можливості.

У пункті 3.2.2. – „**Культуральні дослідження: переосмислення старих парадигм**” – виявлено особливості періоду крізь призму актуальної і на початку ХХІ століття культуральної парадигми. Її апологети обстоювали потребу змін в академічному літературознавстві, виступали за розширення сфер критичного дослідження і концепції літератури. Полемізувалося сприйняття літератури як „вмістилища всезагальних цінностей”⁸. Зміни в соціальному складі університетів, поява нових груп (за етнічними, сексуальними, класовими відмінностями) змінила, на думку Т. Іглтона, традиційне сприйняття тексту із точки зору позакласовості, позаетнічності, незацікавленості. Е. Істхоуп простежує актуалізацію питань не лише про різні способи розуміння (аналізу) літератури, а й визначення та формування цілої галузі вивчення. За той період, який розділяє Ф. Лівіса і Т. Іглтона (потрабованих Е. Істхоупом як представники опозиційних парадигм), „літературознавство виникло як наука, перетворилося на інституцію, зазнало кризи, а тепер трансформується в щось інше, в культуральні дослідження”⁹.

З одного боку, Дж. Каллер говорить про певну опозицію між культуральними і традиційними літературознавчими дослідженнями, завданням яких була інтерпретація літературного твору як значного здобутку автора, а головним аргументом вивчення літератури була особлива цінність великих творів: їхня складність, краса, інсайт, універсальність та очевидна перевага (користь) для читачів. З іншого, вважає вчений, вони можуть розширювати перелік проблем аналізу літературознавства, змінювати аспекти дослідження певних понять, поглиблювати вивчення літератури як складного інтертекстуального явища.

Трансформаційні процеси в гуманітарному дискурсі і в підходах до визначення літератури відбуваються в контексті постмодернізму. Переглядаються попередні здобутки, „на зміну бінарним опозиціям приходять тріадичні мікросистемні членування, що засвідчує світоглядні зміни, а отже й зміни методологічного плану”¹⁰. Ознакою періоду стає переосмислення, проблематизація, розвінчання, плюралістичність. При цьому, постмодернізм не намагається замінити одну істину іншою, не пропонує новий еталон краси чи естетичного. „Постмодерна стратегія передбачає використання ідеї про інакшість, протиставлення „себе” і „чужого”,

⁸ Eagleton T. *Literary Theory: An Introduction* / Terry Eagleton. – [5th printing]. – Oxford: Basil Blackwell, 1989. – P. 11.

⁹ Easthope A. *Literary into Cultural Studies* / Anthony Easthope. – New York: Routledge, 1991. – P. 5.

¹⁰ Бовсунівська Т. В. *Основи теорії літературних жанрів: [монографія]* / Тетяна Володимирівна Бовсунівська. – К.: Видавн.-полігр. центр „Київський університет”, 2008. – С. 479.

„інакшого”¹¹. Необхідно поважати іншість у способах творення речей. Немає кращого чи гіршого, є інше. Вертикальні та ієрархічні зв'язки замінюються на горизонтальні та ризоматичні. Структура перестає бути „семантично центрованою і стабільно визначеною”¹². Тому нівелюються бінарні опозиції. Постмодернізм вважає традицію обмеженням і намагається її зруйнувати, відмовляючись від соціальних і естетичних умовностей. Постмодерністи відстоюють право на існування будь-якої системи цінностей. Різні художні системи і стилі взаємодіють, переплітаючись.

Важливо відмітити те, що зміна періоду не означає повної зміни змісту, а лише переформатування певних елементів: другорядні властивості стають значимими, а традиційно важливі – втрачають актуальність. Свідченням цього у нашому дослідженні є ставлення сучасних науковців до концепту література та її диференційних ознак.

Серед здобутків культуральної теорії Т. Іглтон виділяє визнання неможливості нейтрального способу читання, непевності літературного канону, його залежності від зумовлених культурою цінностей, повернення до канону знехтуваних і забутих груп, заміну формалізму на історизм. Проте практично зникає межа між високою і популярною літературою. Стає важче визначити, де закінчується висока і починається популярна література. Однак Т. Іглтон визнає, що „література залишається одним з небагатьох місць у поділеному фрагментарному світі, що втілює відчуття універсальної цінності, і в якому зберігається хоч якийсь проблиск трансцендентності в матеріальному світі”¹³. В. Лейч зазначає, що до кінця 70-х років об'єкт дослідження змістився з „тексту” на „соціальний текст”. У нових реаліях переосмислюються ролі дослідника і критики. Е. Саїд завдання критика вбачає у вмінні прокладати шлях між культурами, дискурсами і дисциплінами, а не систематизувати, управляти чи догматизувати. Такі тенденції відбилися і на дослідженні питань визначення літератури: теоретики не догматизують якусь позицію, а простежують складну систему взаємозв'язків, взаємовпливів. Цінним стає не результат, а шлях пошуку.

У **висновках** узагальнюються основні результати дослідження. Простежуючи динаміку визначення концепту художня література в останній чверті ХХ століття, ми виокремили основні підходи до дефініції літератури в англо-американському літературознавстві 70-х – 90-х років ХХ століття в руслі домінуючих теоретико-критичних шкіл.

Ми узагальнили основні тенденції трактування концептів „цінності” та „літературності” як усталено визначальних компонентів художнього твору. Простежили трансформацію та смислову модифікацію цих понять при зміні парадигм з формалістської через структуралістську на

¹¹ Андрущенко Т. Феномен естетичного. Філософсько-естетичний аналіз: [текст] / Тетяна Андрущенко. – К.: Знання України, 2007. – С. 225.

¹² Там само. – С. 231.

¹³ Eagleton T. Literary Theory: An Introduction / Terry Eagleton. – [5th printing]. – Oxford: Basil Blackwell, 1989. – P. 208.

постмодерну. Застосовуючи метакритичний метод дослідження, ми виявили механізм дії теорій, їхні підгрунття, сильні та слабкі аспекти.

Проаналізувавши історико-теоретичний контекст, поставивши в основу компоненти, запропоновані М. Абрамсом, ми виокремили визначальні чинники під час інтерпретації художніх творів різними критичними школами. Твір, автор, читач, світ – це ті чинники, зосередженість на кожному з яких змінює способи прочитання, інтерпретації та дефініції художніх творів. Використання положень інтегральної теорії мистецтва (К. Вілбера) дало змогу узагальнити гетерогенні теорії.

Звертаючись до праць, автори яких пропонували власні дефініції літератури та її сутнісних ознак, ми простежили домінуючі тенденції у теоретико-літературних дослідженнях. Традиційний пошук сутності категорії втрачає пріоритет на користь антиесенціалістських концепцій та пошуку інших логічних структур. Зміщення уваги дослідників з іманентних властивостей твору на довкілля стало новим значним етапом у літературознавчих дослідженнях, які вже також не розглядаються ізольовано, а увіходять в позалітературний простір. Це провокує трансформацію та переосмислення не лише понять і категорій, а й ширшого контексту. Увага до контексту, особливо до соціального контексту, спричинила розширення меж канону та констатування позачасовості художньої літератури. Пріоритетним стає не пошук всезагальних ознак художньої літератури, а вміння почути та критично осмислювати думку іншого у множині теоретичних позицій.

Основні положення дисертації викладені у публікаціях :

1. Бабій Л. До проблеми визначення художньої літератури (з приводу праць американського літературознавця С. Раваля) / Л. Бабій // Наукові записки. Серія : Літературознавство. – Вип. 15. / [ред. М. П. Ткачук]. – Тернопіль : ТНПУ, 2004. – С. 201 – 210.

2. Бабій Л. Інтерпретація літературного твору як автономного явища (основні поняття проблеми і релевантні терміносполуки) / Л. Бабій // Проблеми славістики. – №1 – 4. / [ред. Л. В. Бублейник]. – Луцьк, 2005. – С. 143 – 150.

3. Бабій Л. Цінність як одна із складових визначення літератури / Л. Бабій // Питання літературознавства. Науковий збірник – Вип. 13. / [ред. О. В. Червінська]. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 97 – 104.

4. Бабій Л. Від ізоляціонізму до культуральних досліджень. Пошук нових шляхів визначення художньої літератури в американському літературознавстві / Л. Бабій // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: Збірник матеріалів VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Т. 5. – Київ : Видавництво Європейського університету, 2005. – С. 5 – 7.

5. Бабій Л. Метакритичний спосіб дослідження проблем літературної критики та теорії / Л. Бабій // Терміносистеми сучасного літературознавства: досвід розробки і проблеми: Науковий

семинар / [ред. Р. Т. Гром'як]. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2006. – С. 82 – 90.

6. Бабій Л. Критика реакції читача серед провідних літературознавчих шкіл ХХ століття (на прикладі праць С. Фіша) / Л. Бабій // Питання літературознавства. Науковий збірник. – Вип. 71. / [ред. О. В. Червінська]. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 102 – 111.

7. Бабій Л. У пошуках дефініції літератури: культуральний аспект / Л. Бабій // Новітня теорія літератури і проблеми літературної антропології / Упорядник І. В. Папуша // *Studia methodologica* – Вип. 24. / [ред. О. Лещак] – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 10 – 15.

8. Бабій Л. Історико-літературний контекст проблеми визначення літератури в американському літературознавстві // Герменевтика і проблеми літературознавчої інтерпретації / [колективна монографія за ред. Р. Гром'яка]. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2006. – С. 61 – 94.

9. Бабій Л. У пошуках дефініції художньої літератури: функціонування при зміні парадигм / Л. Бабій // [посібник для студентів] / за ред. Р. Т. Гром'яка. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008 – 106 с.

АНОТАЦІЯ

Бабій Л. Б. Проблема визначення художньої літератури в англо-американському літературознавстві 70-х – 90-х років ХХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06. – теорія літератури. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008.

Дисертація присвячена вивченню логіки осмислення проблеми суті і визначення художньої літератури як мистецтва слова в 70-х – 90-х роках ХХ століття. У роботі узагальнено динаміку досліджень, зміни акцентів і пріоритетів у теоретико-літературних напрямках за порівняно невеликий історичний період. Систематизовано різні підходи до визначення художньої літератури, яке впливає на багато інших похідних питань у літературній критиці та теорії. Концепт літератури розглядається в річищі домінуючих теоретичних напрямів періоду. Застосовуючи метакритичний спосіб дослідження, простежено механізм дії різноманітних критичних позицій, не виділяючи єдиновірної, а намагаючись знайти те раціональне, що можна почерпнути у кожній з них.

Ключові слова: література, літературність, цінність, критика, теорія, метакритика.

АННОТАЦИЯ

Бабий Л. Б. Проблема определения художественной литературы в англо-американском

литературоведении 70-х – 90-х годов XX века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06 – теория литературы. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка. – Тернополь, 2008.

Диссертация посвящена изучению логики осмысления проблемы и сущности определения художественной литературы как изящного искусства в 70-х – 90-х годах XX века. В работе обобщена динамика исследований, смена акцентов и приоритетов в теоретико-литературных направлениях в сравнительно небольшой исторический период. Систематизированы различные подходы к определению художественной литературы, которое влияет на различные вопросы в литературной теории и критике. Концепт литературы рассматривается в русле доминирующих теоретических направлений периода. Используя метакритический способ исследования, обобщены механизмы функционирования разнообразных критических позиций, не определяя единой, а пытаюсь найти то рациональное, что можно извлечь из каждой из них.

Ключевые слова: литература, литературность, ценность, критика, теория, метакритика.

SUMMARY

Babiy L. B. Problem of the definition of literature in American and English literary criticism in 70-s – 90-s years of the 20th century. – Manuscript.

The thesis for the scholarly degree of Candidate of Philology in specialty 10.01.06 – Theory of Literature. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. – Ternopil, 2008.

The thesis deals with the investigation of the essence and ways of defining literature in English and American criticism in the last quarter of the twentieth century. The process of defining literature is analyzed considering the chief approaches to the concept of literature in English and American literary studies.

Different approaches to the concepts of literariness and value, traditionally treated as the defining components of the literary work are generalized. In the late twentieth century they underwent the process of transformation which is due to the shift of paradigms from formalistic through poststructural to postmodern. Having been reconceptualized (in the works of postmodern theorist B. H. Smith), traditionally inherent and unchangeable notion of value, has been transformed into relative, unstable, and depending on social and economic forces.

In the research metacritical analysis is applied. The objective of metacriticism is to enable us to understand the basis of a conception or a critical approach. It doesn't support any theory as indubitably true. Equipped with methods of analytical philosophy, metacritical analysis exhibits the complexities and mechanisms of the concept.

The approaches to literature are classified according to M. Abrams' theory. The components of the theory form a triangular structure with „work” inside, and the angles of a triangle are: „artist”, „audience”, „universe”, represented in our investigation through formalistic, intentional, reader-response and integral theories correspondingly. The investigated period encompassed heterogeneous theories and approaches to literature revealing the many-sidedness of this concept.

The traditional in the literary studies search for the essence of the category loses its priority giving way to anti-essentialist conceptions and new logical structures. The new period in the Humanities marked as the linguistic turn, brought to light the conceptions of L. Wittgenstein, which have been spread into literary studies. His conception of „family resemblances” has been suggested to classify such „essentially contested concept” as literature.

Thus, it has been concluded in the work that the researchers of the last quarter of the twentieth century shifted attention from the internal onto the external features of the work, which caused the significant changes in literary criticism. The close attention to the context, especially the social context resulted in the opening of the canon of great works and contesting of the timelessness of literature. As the plurality over monopoly for the truth and dogmatism is stressed, the chief task of literary theories lies in ability to hear and critically consider the other's thoughts in the plurality of theoretical views.

Key words: literature, literariness, value, criticism, theory, metacriticism.

Підписано до друку 16.12 2008 р.
Формат 60x84/16. Друк RESO.
Папір друк. Умовн. друк. арк. 0,9.
Замовлення № 140. Наклад 100 прим.

Видрук оригінал-макету:
редакційно-видавничий відділ Тернопільського
національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка,
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027